

O victimă a corectitudinii politice (*ante litteram*): Aron Densușianu

Pompiliu CRĂCIUNESCU*

Keywords: *Aron Densușianu; Eminescu; Maiorescu; political (in)correctness; literary criticism; contemporaneity*

Într-un mic text din 1910, intitulat *Jubileele d-lui Maiorescu*, G. Ibrăileanu scrie că „pildele pot descuraja prin imposibilitatea de a le urma” (Ibrăileanu 1971: 267). Neîndoielnic, însă, ele, pildele, nu aduc doar descurajare; dimpotrivă, ele cad pradă, și încă cel mai adesea, vehemenței (gratuite sau nu) și dispețului obtuz. Cum s-ar explica, altfel, că, față de raritatea lor, zoilii sunt legiune? Bunăoară, dacă admitem că diferența fundamentală dintre Aron Densușianu și Titu Maiorescu este „una de valoare a personalității” (Antonescu 1974: 77), admitem implicit că nu descurajarea ori obtuzitatea îl animau pe autorul *Negriadei*: resorturile vehemenței sale antijunimiste țin de o ideologie culturală întemeiată pragmatic. Aidoma intelectualității ardelenene din epocă, Aron Densușianu păstrează tradiția de coloratură iluministă, cristalizată la finele veacului al XVIII-lea, respingând, în spirit pașoptist, literatura fără „misie” (morală): nu emoția estetică, ci emoția patriotică și impactul moralizator au drept de cetate în artă. Așa stând lucrurile, pornirile lui împotriva mentorului junimist și a creației eminesciene sunt, logic, justificate; dar nu și juste.

În vreme ce Titu Maiorescu profesează o critică prospectiv-întemeietoare, toate eforturile sale fiind orientate către „direcția nouă” în cultura românească, Aron Densușianu nutrește același scop, însă el nu are aceeași înțelegere pentru ideea înnoitoare; aparent, lui îi lipsesc intuiția artistică și forța speculativă, în pofida formației intelectuale solide. Toate străduințele sale de a promova o critică menită să-l situeze în mult râvnita frunte a unei noi mișcări culturale sunt epuizate în analiza unor scriitori care n-o pot susține axiologic.¹

1. „Fabula coțofanei” și „sibaritismul”

Textul care a inaugurat seria atacurilor nu tocmai victorioase pentru inițiatorul lor, *Critica unei critice*, a apărut mai întâi în foileton (patru numere), în „Federațiunea”, în 1868. Este vorba despre o reacție aspră la studiul maiorescian

* Universitatea de Vest din Timișoara, România (pompiliu.craciunescu@e-uvv.ro).

¹ Firește că, de pildă, Dimitrie Bolintineanu și Andrei Mureșanu au importanța lor, considerabilă în dioptrie istorico-literară, dar supralicitarea acestora nu sporește, de bună seamă, valoarea discursului critic.

Poezia română. Cercetare critică, studiu consacrat în istoria culturii noastre sub titlul *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*. Acuzațiile pe care Aron Densușianu i le aducea atunci lui Titu Maiorescu au fost, în esență, două: plagiatul după Theodor Vischer și cosmopolitismul. În prima direcție, cărturarul ardelean afirma că

scriitorul a avut nesocotința, a cutezat chiar să copieze așa numitele sale teorii estetice din un scriitor german, despre care de altmintrelea tace ca mormântul, voind să se păuneze la noi cu penele altuia – fabula coțofanei (Densușianu 1887: 60).

Mai mult, „d-l plagiator”, neînțelegând „pe scriitorul german [...], l-a jumulit și i-a scălciat cumplit ideile” (Densușianu 1887: 61).

În cealaltă direcție, „rătăcirile și confusiunile” maioresciene par încă mai grave, de vreme ce, dacă teoriile sale „babilonice și sibaritice” ar fi urmate, „am ajunge o turmă de oameni moleșiți, fără aspirațiuni, fără energie, demni de a pieri sau a ajunge sclavi altora” (Densușianu 1887: 86). Cauza?

Titu Maiorescu aruncă anatema asupra subiectelor istorice, a sentimentelor și a tendințelor naționale, căci sub naționalitate, zice dânsul în alt loc, „se ascunde egoismul și barbaria” (Densușianu 1887: 61).

În privința primei acuzații, trebuie spus că ea n-a fost singulară și nici specifică epocii, de vreme ce, mult mai târziu, Z. Ornea scria că acest articol este „un conglomerat de împrumuturi și de sisteme estetice vulgarizate” (Ornea 1966: 125). Este adevărat că Titu Maiorescu nu își mărturisește sursele, fapt care-i dă prilejul lui Aron Densușianu să juxtapună citate aproape identice din studiul în discuție și *Estetica* lui Vischer, însă aceasta ține de strategia discursului său; apoi, vorba lui Tudor Vianu: „O gândire care n-ar avea strămoși, care n-ar construi pe câștiguri anterioare ale cercetării, n-ar fi o învățătură, ci o aventură. O riscantă aventură a inteligenței” (Vianu 1973: 15). Ceea ce nu înseamnă, desigur, că analiza legăturilor dintre „o gândire” și o alta ar fi inutilă: în principiu, „originalitatea prin asimilare” poate fi admisă, mai ales într-un context inaugural. Studiind îndeaproape ecuația Maiorescu-Vischer, Eugen Lovinescu nota:

Este neîndoios că Maiorescu a cunoscut estetica lui Vischer și e evident că a scos dintr-însa câteva exemple. În ceea ce privește „ideile”, ele nu erau nici ale lui, nici ale lui Vischer, ci constituiau un bun comun al timpului (Lovinescu 1978: 164).

Aron Densușianu face abstracție, însă, de această evidență, el vânează contradicțiile – adesea aparente – ale textului maiorescian și adoptă cu ușurință un limbaj ce face prisoselnic orice comentariu:

Dar fatal, tocmai în alegerea acestora [a poeziilor din antologie] s-a arătat [T. Maiorescu] nu se poate mai searbăd la gust, și mai tâmpit la judecată și când zic *searbăd* și *tâmpit* (s. a.) este espresiunea cea mai moale pentru omul ce se pretinde a fi nu numai critic estetic, dar chiar regenerativ (Densușianu 1887: 88).

Vreme îndelungată, „omul ce se pretinde” nu-l va băga deloc în seamă pe agresorul atât de... „elegant”!

Pe de altă parte, Aron Densușianu îl acuză fățiș pe Titu Maiorescu, precum semnalăm, de acreditarea unei poezii lipsite de patriotism și etică: „d-l Maiorescu

eschide de pe terenul poeziei tot ce este politic, istoric, element intelectual, științific și moral” (Densușianu, 1887: 86). Criticul junimist scrie însă clar că „învățătura, percepțiile morale, politica etc. sunt obiecte ale științei și niciodată ale artelor”, acestea din urmă fiind menite să exprime „simțăminte și pasiuni” („sălbăticoase”, pentru Aron Densușianu). Aparent, promovarea exclusivă a tezei autonomiei esteticului „tăia punțile dintre cotidian și poezie” (Braga 1972: 107). Propunând, însă, „pentru un premiu” – Premiul „Năsturel-Herescu” – al Academiei volumul de *Poezii* al lui Octavian Goga (în care patriotismul prevalează), peste o jumătate de secol aproape, Maiorescu pare să se contradică. Motivația criticului, din 1906, sună astfel:

Ce e drept, patriotismul, ca element de acțiune politică, nu este materie de artă, oricâte abateri s-au comis și se mai comit în contra unei reguli așa de simple. Mai ales cei ce n-au destul talent literar caută să-și acopere lipsa prin provocarea unor dispoziții sufletești foarte importante în alte priviri, dar nu în cele estetice.

Cu toate acestea, patriotismul este în inimile sincere, în afară de orice tendință politică, un simțământ adevărat și adânc, și întrucât este astfel, poate fi, în certe împrejurări, născător de poezie (Maiorescu 2005: 747–748).

Raportând acest enunț la fraza patriotardă a autorilor citați în 1867, se vede limpede că, în ciuda acuzațiilor lui Aron Densușianu, critica maioresciană se îndreaptă nu împotriva sentimentului patriotic, ci împotriva degradării acestuia prin versificări stupide, produse de cei lipsiți de har creator. Iată deci că neîncrederea în „poezia politică” și patriotică nu este o poziție *a priori*, o speculație estetică, ci un rezultat al confruntării cu literatura (sub)mediocră a vremii. De altfel, în *Observări polemice* (1869) mentorul junimist scrisese în mod just că „patriotismul nu poate fi identic cu imperfecțiunea și o lucrare slabă nu merită lauda prin aceea că era românească”. Așadar, criticul nu „abjură în 1906” de la ideile din 1867, așa cum afirma Z. Ornea, ci, dimpotrivă, dă dovadă de consecvență în judecata axiologică; absența pledoariei pentru specificul național, de care îl acuză Aron Densușianu, nu este câtuși de puțin o absență. Absente sunt doar concesiile valorice în numele patriotismului. Nu întâmplător, G. Călinescu, îndeobște nu tocmai amabil cu criticul junimist, aprecia că el este „întâiul formulator” – ce-i drept, „încă timid” – al specificului național din cultura noastră, „în spiritul filozofiei lui Schopenhauer”, i.e. în *orizont metafizic*.

În anul 1887 Aron Densușianu va relua studiul său polemic de la 1868, în prima parte din *Cercetări literare* (sursa utilizată în demersul de față), textul fiind însă îmbogățit cu un *Post-scriptum* extrem de acid. Este consecința evidentă a *adevăratei* reacții maioresciene la atacurile repetate ale vehementului antijunimist, reacție ce s-a lăsat așteptată până în 1886. Trebuie remarcat că, înainte de a scrie celebrul pamflet din acel an, *În lături!*, Maiorescu îl corectase mai mult în treacăt pe oponentul său, în *Observări polemice* (1869), exclusiv în privința paternității exemplurilor date în cercetarea sa de la 1867 și pe care Aron Densușianu le pune pe seama unor poeți obscuri („copii tineri sau bătrâni care joacă și ei d-a poezia”). Apoi, la publicarea părții a doua din *Negriada*, Titu Maiorescu redactase un raport academic despre *poetul* Aron Densușianu, dar acesta nu are nicio importanță pentru polemica în discuție; este vorba de planuri diferite: adversarul său se cuvine

înfruntat pe terenul criticii și ideologiei literare, nicidecum pe un altul.² Este exact ceea ce va face criticul junimist, cu atât mai mult cu cât neobositul cărturar ardelean îi oferă o nouă și monumentală ocazie.

2. În lături! Migrația accentului (ă/u) și „galaxia Grama”

În 1885, Aron Densușianu publică *Istoria limbei și literaturii române*. Acesta este prilejul mării răfuiei: anul următor, Titu Maiorescu îl execută pe cărturarul antijunimist într-un pamflet zdrobitor: *În lături!* Acest text intră în rezonanță cu raportul făcut la Academie de către Hasdeu, Aron Densușianu candidând – și cu acest volum – la Premiul „Năsturel-Herescu”. Maiorescu își construiește demersul demolator pornind de la minimalizarea flagrantă a lui Alecsandri în favoarea lui Cârlova, Bolintineanu și Andrei Mureșanu. Despre lirica lui Alecsandri, autorul *Istoriei* afirmă că „este moale, blândă, fără adâncime în cugetare, și fără energie în espresiune, nu agită sentimentul, nu-l înfierbântă, nu entuziasmează” (Densușianu 1885: 241). Pe deasupra, „în poeziile narative și în piesele teatrale poetul și-a împetrișat și deformat limba cu o sumă de cuvinte, dintre care unele sunt nepoetice”, iar un alt defect al lui Alecsandri „sunt dese greșeli de gramatică, sintaxă și tehnică” (Densușianu 1885: 243–244, 265).

Scriind acestea, Aron Densușianu are în vedere, fără îndoială, nu atât opera, cât ostilitatea poetului față de latinismul ardelean și simpatia acestuia pentru mișcarea junimistă, „coteria” literară a lui Maiorescu. Discursul său nu este critic, ci subliminal ideologic și vădit revanșard. Or, credința orbească într-o ideologie este o garanție majoră a eșecului: reprimându-și reflecția nuanțată, Aron Densușianu se ratează ca hermeneut literar. O atestă la fel de bine cele scrise despre cunoscutul poem al lui Andrei Mureșanu: *Deșteaptă-te, române*

este diamantul din coroana poetului și a înaltei lirice în poezia română [...] Cu vocea gravă a profetului ne ceartă pentru „oarba neunire” din trecut, ne strigă să ne deșteptăm, să ne ridicăm „din patru unghiuri” și să ne unim „în cuget și simțiri” [...]. A. Mureșanu nu este numai un poet, el este un om inspirat de divinitate, este profetul pătrunzător de cele viitoare. În adevăr poeziile lui conțin profeții (Densușianu 1885: 139–140).

În mai vechea abordare a operei lui Andrei Mureșanu, reluată în *Cercetări literare*, același poem, asimilat unui cedru într-un pâlce de stejari, va fi comentat astfel:

² Aron Densușianu a concurat cu cel de-al doilea volum din *Negriada* (1884), pentru Premiul „Năsturel-Herescu”. O făcuse și cu primul volum (1879), dar fusese respins (1880), Academia neluând în calcul opere fragmentare. Deși cutuma era aceeași, el revine. Raportul maiorescian – *Ar. Densușianu, „Negriada”. Epopee națională, partea II, cu ultimele șase cânturi* – este nefavorabil dar ponderat, limitându-se, dincolo de „piedica formală”, la observații de limbă („lipsa de precizie în întrebuințarea cuvintelor”) și de concepție („amestecarea de figuri mitice de la diverse popoare”). Contrar celor afirmate de către D. Vatamaniuc în ediția sa (Maiorescu 2005: 1409–1410), criticul nu avea cum „să pronunțe un nou *În lături!*, cum făcuse *doi ani mai înainte*” (s.m.), pentru simplul motiv că *În lături!* n-a fost scris „înainte” cu doi ani, ci *după* acest raport! Curios este că eroarea cronologică este prezentă inclusiv în comentariile aferente textului din 1886, *În lături!*: „Maiorescu nu credea că izbutise să-l nimicească pe Aron Densușianu [...] Stă mărturie faptul că *doi ani mai târziu* (s.m.) se va angaja să prezinte la Academia Română *Negriada*, epopeea lui Aron Densușianu” (Maiorescu 2005: 1332). Or, cronologic, lucrurile, ține de evidență, stau *exact pe dos*: o buclucașă „viceversa”!

Poetul în strofa întâia strigă românilor să se deștepte, căci acum e timpul să-și croiască o nouă soartă. În a doua voiește să-i înflăcăreze [...]. În a treia arată mulțimea lor și ațâțarea spiritelor, care așteaptă numai cuvântul. În a patra strofă poetul își închipuie tot poporul în picioare, și strigă vechilor eroi naționali să iasă din morminte și să privească la strănepoții lor. O întorsătură dintre cele mai fericite, tablou măreț; poporul: bătrâni, bărbați, juni, tineri – toți gata de luptă, iar umbrele lui Ștefan, Mihai și Corvin privind la el. [...] se pare că la creațiunea acestui cântec serafimii i-au dat poetului condei din aripa lor de foc” (Densușianu 1887: 130–131).

Curat condei din aripă! Deloc de mirare că, referindu-se tocmai la „analiza” lui Aron Densușianu, publicată inițial în 1868, Maiorescu scrie în pamfletul său:

În albumul de curiozități literare, alcătuit de societatea „Junimea” pentru înveselirea membrilor ei, analiza d-lui Densușianu are loc de onoare între adresa unui primar către un sergent major de pompieri, care „s-a grăbit cu activitate să aducă Comunei acest intim serviciu și care și în viitor va ști a sacrifica cu aceeași activitate pentru restabilirea incendiului” și o invitație la nuntă, în care se poștește lumea să asiste la „celebrarea emisei căsătorii civile și religioase” (Maiorescu 2005: 626).

Excerptele adăugate de Maiorescu sunt grăitoare; de aceea, „în lături!”. După criticul junimist, „Andrei Mureșanu a scris multe versuri, dar a făcut o singură poezie: *Deșteaptă-te, române*”. Demonstrația riguroasă a acestui adevăr, ilustrat cu „celebrități monociledoane” din alte orizonturi, potențează ridicolul limbajului („critic”) adoptat de către Aron Densușianu. Eugen Lovinescu va spune că pentru Maiorescu, „nu era vorba de a obține un succes parțial pe un amănunt, ci de a scoate din lupta literară, fără controversă, un adversar. Ceea ce a și izbutit” (Lovinescu 1978: 464). Totuși, „strigoii” nu se astâmpără!

Un asemenea „afront” nu putea rămâne nesancționat: un an mai târziu, Aron Densușianu publică în a doua parte a volumului *Cercetări literare* un amplu și foarte înveninat text-replică: *Scrisoarea a XVI-a. Glorii de afiș sau scrierile și limba d-lui T. L. Maiorescu*. Privit în sine, textul este de-a dreptul savuros, numai că se întemeiază pe multe neadevăruri. Așa ar fi, de exemplu, ideea conform căreia Maiorescu „susține o cauză pierdută deja și nu mai poate sta față cu critica”. Sau iată, în viziunea lui Densușianu, motivul pentru care Maiorescu „voiește, ca țărani în târg, să ne arunce cu umărul – «în lături»”:

D-l Maiorescu, nici mai mult nici mai puțin, ne strigă să ne dăm *în lături* de pe câmpul literaturii. Adevăratele motive ale unei asemenea pretensiuni, mai mult decât copilărești, sunt mai jos de discuțiune, ele se desgolesc singure și înfățișarea lor este mai nesuferită decât aspectul lui Iov. Destul, că dânsul și-a luat de pretext scrierea noastră *Istoria limbii și literaturii române*, care ne-am permis a o publica fără permisiunea d-sale și fără cuvenita vamă de tămâie” (Densușianu 1887: 433–434).

După care, îl denigrează răbdător pe mentorul junimist: plagiator, „lăudăros” și „copist”; autor al unor „picături de condei” din care și-a făcut „pedestal pe care să își cocote microscopică sa mutră literară”, Maiorescu nu face decât să îi acapareze pe tinerii naivi, „promițându-le împărăția *Gloriilor de afiș*, iar ei la rândul lor trebuie să-i dea tributul de smirnă și tămâie”. După ce glosează pe marginea unor pretinse greșeli de limbă ale lui Maiorescu – „lutoasă, neromânească, toată noduri”, plină de tautologii sau repetiții –, Aron Densușianu conchide: „se poate convinge oricine că

ecoul ce și-l va auzi autorul la propriul său strigăt: *în lături!* se deosebește numai cu o mică schimbare de ton de pe *ă* pe *u!*” (Densușianu 1887: 462). Așadar, o simplă permutare de accent în acest „strigăt de trabant” și se iese încă mai mult din sfera literaturii, ale cărei margini se îndepărtaseră deja de mai înainte. Fără s-o enunțe răspicat, Aron Densușianu îl include pe Maiorescu – amator, chipurile, de poezie „efeminată, decoltată, transparentă și isterică, care gădilă și enervează” – în categoria *insectelor literare* de care pomenește în prefața cărții sale: la ce altceva ar putea trimite sintagma „microscopica sa nutră literară”?

Curios pare faptul că în articolul său Titu Maiorescu își manifesta îngrijorarea că Aron Densușianu, profesor la „prima catedră a literaturii române înființată la Universitatea vechei capitale a Moldovei”, este menit a forma „gustul literar al tinerimei”. Maiorescu simulează însă îngrijorarea: la 1886 „gustul literar al tinerimei” își însușise, în genere, direcția junimistă. „Convorbirile literare” aveau nouăsprezece ani de apariție, iar Eminescu începuse să fie cunoscut, mai ales după 1883. Camil Petrescu a văzut just:

„Sufocată de verbozitatea metisă (bonjurism, chirișism, epoca «Titircă inimă rea» și Rică Venturiano) intelectualitatea românească s-a recules în ordinea preconizată de «Junimea» ca într-un refugiu de frumusețe și, având de ales între tulburarea de mahalagism cultural a timpului de o parte și seninătatea stilistică a lui Maiorescu de alta, n-a stat decât două decenii la îndoială (Petrescu 1971: 39).

Acuzația lui Densușianu, cum că gustul tinerimii „trebuie să fie gustul lui Maiorescu”, nu este decât o constatare disimulată; de aceea, vehemența, nutrită ideologic și susținută de refuzul/disprețul contemporaneității literare. *Post-scriptum*-ul la *Critica unei critice*, publicat, repet, tot în *Cercetări literare*, o confirmă. Dacă în *Glorii de afiș* este vizat criticul de direcție, în acest adaos la atacul din 1868 Aron Densușianu se ocupă de influența maioresciană, i.e. de specificul creației literare din siajul junimist. Astfel, el remarcă în primul rând preocuparea poeților publicați de „Convorbiri literare” pentru „sentimentul amorului”, pe care „nu-l simți niciodată ieșind, dacă nu fierbinte, cel puțin cald, din inimă, din contră el pare că iese din ceafă” (Densușianu 1887: 95).

Poeziile, ca și iubitele lor, sunt palide, ca și iubirile lor, străvezii ca niște figuri de ceară din muzeele ambulante, somnoroase, lenoase, bolnăvicioase, nimic verde, nimic sănătos, nici în față, nici în sufletul lor. Dacă ar fi să facem tipul femeii române după cum sunt himerele acestor versuitori, sfînxul lui Oedip ar rămâne să-l încalcece copiii (Densușianu 1887: 96).

Poeții junimiști,

„acești nefericiți ai moliciunii, ai sibiritismului, care au avut cutezarea a se afișa ca singuri regeneratori [...] sunt sătui de lume, desmădulați de osteneală, sârbeziți și smochiniți, încât privesc la iubitele lor «cu un rece ochi de mort». Nici urmă de iubire verde, sănătoasă, viguroasă, care să te înalțe în o lume, nu de ființe moarte, împietrite, în care vii sunt numai ghearele, viclenia și dezgustul, ci din contră în o lume plină de viață, unde învie și lucrurile moarte, unde fiecare trăiește zece vieți de-odată, atâta putere, atâta plăcere, bucurie și vigurozitate simte în sine chiar și în momente grele de dezamăgire” (Densușianu 1887: 98).

Admițând că formația clasicistă îl împiedică pe autorul acestor considerații să perceapă noul filon romantic al vremii, este imposibil de admis că limbajul său, anticipându-l pe Grama, este un limbaj asimilabil criticii literare autentice. În același timp, nu este mai puțin adevărat că, atunci când tărâmul vizat corespunde ideologiei sale culturale, Aron Densușianu poate fi un critic minuțios și exact, după cum o demonstrează studiile despre Ion Budai-Deleanu, Grigore Alexandrescu sau Bolintineanu. Mai mult, referindu-se la epoca transilvăneană a activității criticului, Georgeta Antonescu are dreptate să afirme că Aron Densușianu a jucat un rol similar cu cel al lui Maiorescu. Doar *scara* diferă. Dezavantajul său capital rămâne acela de a nu fi dorit să asume spiritul timpului său; el a încercat să înalțe pe terenul nisipos al trecutului literar, bine intenționat dar fără har, un edificiu ce reclama fundamente trainice valorice. Este tocmai ceea ce criticul de la „Junimea” a sesizat din plin, cu toate că nu se oprește decât la fundamente; și el practică, la rândul său, refuzul, însă, vom vedea, un *altfel* de refuz.

Inaderența programatică a lui Aron Densușianu la contemporaneitate este cristalizată cu prisosință de faimosul său studiu *Literatura bolnavă*, publicat de „Revista critică-literară” în 1894 (primele două părți, iar ultima în 1896), text care emite, după remarca lui G. Călinescu, „cele mai veninoase dobitocii” despre Eminescu. Concurând cu funesta epigramă macedonskiană, acest amplu text i-a procurat autorului său oprobriul constant al posterității.

Dar ce face Aron Densușianu? În esență, el dezvoltă tezele anterioare despre literatura junimistă, procedând mai întâi la o „diagnoză individuală” a celui mai proeminent reprezentant al ei, Mihai Eminescu, pentru ca ulterior să recalibreze problematica maladiei la nivelul „noii direcții”, extrapolând-o, în fine, la scara literaturilor moderne, „decadente”, constată autorul, prin cultivarea pesimismului, a obscurului, misterului, obscenului etc.

Etalonul rămâne însă Eminescu, același despre care fratele Nicolae Densușianu scrisese că, la București, era „înjurat, persecutat, ca un străin, ca un ardelen”, „din cauza ideilor sale mai mult ardelenești” (Densușianu N. 2014: 85). Având o ereditate încărcată, consideră Aron Densușianu, și o viață dezordonată, poetul scrie piese „lipsite cu desăvârșire de legătură internă”. Călin e „un nume ce se dă la gușați”, *Luceafărul* „este o bâiguială, nu se poate mai isterică”, strofele din *Și dacă...* sunt „curate absurdități”, iar trăsătura etică dominantă e „un amor sexual brut”; spicuiind fragmente din poezia erotică eminesciană, autorul afirmă:

Va să zică amorul și femeia nu prezintă alte calități decât – carnea. Te mai afli oare aici în templul muzelor, ori în bordel? [...]

Ceea ce completează tabloul spăimântător este următorul fapt. Și atunci când se decidea să se apuce de o scriere mai înaltă, mai mare, sau de vreo traducere, totdeauna s-a oprit asupra unor cadavre și pestilențe ale amorului – la Dalila și la Lais! (Densușianu 2002: 210).

Pericolul creației în cauză îl reprezintă influența, sau, cu un termen utilizat deja în mai multe rânduri de către Aron Densușianu, „desmădularea” unei bune părți a tinerei generații:

Desfrâul libidinos la noi l-a cultivat Eminescu, cel dintâi poet la noi bolnav și dezechilibrat. Poeziile lui, în general libidinoase, sărace în idei, lipsite de ordine și

legătură internă, au sedus ușor imaginațiunile crude și needucate, și tot atât de ușor s-au putut și imita, neavând imitatorul trebuință de alte idei decât de câteva fraze de iubire și de durere (Densușianu 2002: 282–283).

Identificând „tipuri de răceală și mortăciune” în *Luceafărul*, analistul conchide:

amanta și amantul sunt totdeauna niște cadavre ambulante, aceasta însă nu împiedică, ca amanta să fie perfidă și amantul destul de tont ca să se închine perfidei, ba încă să se roage să-l ierte. Româncea glumeată i-ar zice: Vezi așa, dragul meu, nu crede tu ce vezi, ci ce-ți spun eu! Din acestea rezultă că amorul în aceste poezii este aplicat asupra unor monștri, ca moral, și căzături ca frumusețe (Densușianu 2002: 205–206).

Pentru Aron Densușianu, „o literatură care nu răsare din terenul, firea și măduva elementului etnic [...] nu poate fi decât o literatură amfubică”; de aceea, el proclamă:

O asemenea literatură contagioasă și distrugătoare pentru neam și, prin urmare, fără niciun folos pentru umanitate, ca un făt diform, monstruos chiar, trebuie aruncat în Taiget! (Densușianu 2002: 268–269).

Exemplele de analiză pot continua, dar la ce bun? Ține de evidență că Aron Densușianu face cinste „galaxiei Grama”. Spre deosebire de ideologia literară pe care criticul o cultivă cu onestitate în siajul Școlii Ardelene și al „Daciei literare”, ideologemele „galaxiei Grama” sunt transtemporale și țin de obscura valență autofagă ce bântuie cultura română.³

4. Fețele (in)corectitudinii politice

Dacă este adevărat că Aron Densușianu este „un teoretician al etnicului, principiu folosit, cum adesea se întâmplă, împotriva a ceea ce este mai specific românesc” (Călinescu 1982: 545), la fel de adevărat este că „galaxia Grama” poate fi asociată „corectitudinii politice”, care, în zilele noastre, contaminează insidios axiosfera.

Corectitudinea politică, una dintre religiile seculare contemporane nouă, după pertinenta formulă a lui Nicu Gavriluță, are origini maoist-troțkiste și multiple fațete de manifestare (Gavriluță 2018); între acestea, discriminarea pozitivă, i.e. dezavuarea elitelor și a meritocrației. Apărut, așadar, în anii '30 ai veacului trecut, conceptul nu este contemporan cu Aron Densușianu, dar acțiunea sa critică îi premerge: cantonat într-o ideologie ale cărei rosturi fuseseră deja (de)săvârșite, cărturarul practică discriminarea pozitivă – în ecuația Mureșanu-Alecsandri, de pildă –, iar tot ce cade în afara convingerilor sale este asimilat maladiei și derizoriului. Așa se întâmplă cu elitele vremii: Eminescu e vârful de lance al noii literaturi bolnave, iar Maiorescu are o „microscopică mutră literară”. Venite din partea unuia „dintre primii critici de profesie din literatura română, asupra căreia s-a aplecat cu perseverență și convingere” (Volovici 2017: 134), astfel de valorizări trebuie considerate cu maximă circumspecție.

Fără îndoială că o carență de gust literar poate fi invocată, în tradiție maioresciană, și a fost consecvent invocată, însă acest argument nu este îndeajuns pentru vehemența discursului său. În fond, „Densușianu și Grama nu erau nici

³ Asupra acestei păguboase valențe am insistat mai pe larg în *Strategiile fractale*, Ediție revăzută și extinsă, Iași, Editura Junimea, 2019.

«cretini», nici lipsiți de educație literară” (Dobrescu 2002: XXXVI). N-ar trebui uitat că Densușianu este cel dintâi critic care a pus în justă lumină axiologică opera lui Budai-Deleanu și a redactat „primele exegeze amănunțite, monografice [...] despre scriitori importanți”, așa cum observa Leon Volovici, „emise pe un ton savant”; deși minat de himere ideologice, volumul din 1887, *Cercetări literare*, conține pagini de critică onorabilă, pentru epocă cel puțin. Chiar în textul despre Eminescu, D. Popovici găsea că Aron Densușianu are câteva observații importante, deși indirecte. Spre exemplu, însuși prozaismul incurabil al criticului arată cu atât mai mult prețul imens al imaginației și puterii de sugestie a versului eminescian. De altfel, mai aproape de noi, Al. Dobrescu consideră că, în sinea lor, nici Grama, nici Densușianu nu erau încredințați de „completa lipsă de valoare a liricii eminesciene”; contestarea poetului nu venea „din obtuzitate, resentiment ori capriciu, ci era concluzia ultimă a gândirii utilitariste ardelenene” (Dobrescu 2002: XXXVII).

În alți termeni, Aron Densușianu este corect politic, *ante litteram!* Or, de aici i se trage nu doar execuția lui Maiorescu, înscris, la rându-i, pe o cu totul altă orbită de corectitudine, ci și dizgrația posterității, în pofida unor intuiții critice de luat în seamă. Bunăoară, în disputa cu liderul junimist, Aron Densușianu sesizează *paradoxul* criticii lui Maiorescu, însă nu caută sau nu reușește să-l definească; probabil din pricină că adevărul și spectrul adevărului, pe care acest paradox le încapsulează, îl bântuiau la fel de bine și pe el, chiar dacă sub chipuri diferite.

Eugen Simion, care a scris deja în urmă cu patru decenii despre o „mitologie a ignoranței” în demersul prospectiv maiorescian (Simion 1981: 365–370), pune în exergă și mai recent, cu limpiditate, paradoxul cu pricina:

Paradoxul criticii maioresciene este de a construi prin arta negației o *formă critică*, de-o extraordinară vivacitate intelectuală, *a formelor fără fond*. Strategia eliminării neadevărului s-a transformat într-o strategie a creației în lumea neadevărului. Patologia literară duce la mitologia criticii (Simion 2005: XLII).

Oare, venind pe alte cărări negatoare, Aron Densușianu nu ajunge la *aceeași* mitologie? Ghidat de „nobilul dezinteres al simțămintelor”, Maiorescu identifică riguros opera și, simultan, se dezinteresează de ea; contemplând-o, mulțumit de sine, o refuză: „Întâlnirea cu opera de artă, scrie autorul *Morții lui Mercuțio*, este o ceremonie rece și scurtă”; el „rămâne, ca Moise, la marginile ei” (Simion 2005: XXXIX). Aron Densușianu, în schimb, fără a ține seama de entropismul axiologic, asumă analitic orice text ale cărui unde semantice intră în rezonanță cu asamblajul ideologic cultural care-i ghidează efortul. Celelalte creații, disonante – sau: incorecte din perspectiva politicii sale culturale – au parte de un refuz activ, concretizat în zeflema cinic-injurioasă. Și el știe să deslușească valori, dar o face privind doar prin fanta unui utilitarism depășit de climatul cultural în care trăiește.

Clasicistul Aron Densușianu nu este un ignorant mărunț și nici un jalnic zoil, ci una dintre primele victime ale corectitudinii politice; care corectitudine, în lumina imediată a contemporaneității, apare ca *incorectitudine* politică!

5. *Political correctness*, un „agent al eșecului”

În 1920, G. Ibrăileanu vorbea de „mizeria criticii literare”, secretată tocmai de cenzura „spontanei aprecieri”:

Criticul ori e blazat de nu-i mai place nimic, ori judecă din punctul de vedere al vreunui cod estetic, sau prin prisma vreunei școli literare, sau din punctul de vedere al nivelului cultural al țării, atâtea merite, dar și atâtea lipsuri care toate îi răpesc puțința buneii, simplei, spontanei aprecieri (Ibrăileanu 1971: 39).

Se vede cu ochiul liber că, în covârșitoare parte, critica lui Aron Densușianu este, cum ar spune Ion Barbu, o „bălțată eroare”, un veritabil *acte manqué*, numai că ea e justificată mai mult de școala literară/dogma ideologică decât de lipsa gustului estetic.

Acțiunea maioresciană este un prim episod al „bătăliei canonice”, vehemența densușiană – un prim exemplu de acerbă rezistență, în numele unei consecvențe care ignoră decalajele (istoric și cultural). Așa se face că, în loc să intre în memoria posterității ca istoric și critic literar din zodia întemeietorilor disciplinei – statut recunoscut doar în dicționare, și chiar și acolo pe ton moderat –, el rămâne ca blamabil denigrator al „noii direcții” proclamate de Maiorescu și, îndeosebi, al lui Eminescu. O dovadă retroactivă, dar cu atât mai peremptorie, că ceea ce numim astăzi „corectitudine politică” este un scripitor „agent al eșecului”.

Remarcând saltul de la „gândirea slabă” la „gândirea bolnavă” sub oblăduire filosofică, Mircea Braga ilustrează grăitor acest adevăr pentru epoca proletcultistă (Braga 2018: 219–231). Survolul tărâmului polemic ce-i pune în relație pe Aron Densușianu și Titu Maiorescu arată limpede că, fie și deteritorializată, corectitudinea politică are efecte similare. Seamă ținând de forța ei de persuasiune, facilitată de „gândirea slabă” a zilelor noastre, pe de o parte, iar pe de altă parte, de euforia întâlnirii cu „multiculturalismul și deschiderea informațională”, facilitată de amintita valență autofagă a culturii noastre, este însă foarte puțin probabil ca această cultură să accepte evidența nocivității secretate de „political correctness”.

Faimosul număr 265/1998 al „Dilemei” nu-i decât un exemplu: există acolo texte din spatele cărora popa Grama și Aron Densușianu zâmbesc ca niște prieteni vechi, adepți, și ei, ai „corectitudinii politice”.

Bibliografie

- Antonescu 1974: Georgeta Antonescu, *Aron Densușianu*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- Braga 1972: Mircea Braga, *Sincronism și tradiție*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- Braga 2018: Mircea Braga, *Ultima frontieră*, București, Editura Ideea Europeană.
- Călinescu 1982: G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, ediție și prefață de Al. Piru, București, Editura Minerva.
- Densușianu 1885: Aron Densușianu, *Istoria limbei și literaturii române*, Iași, Tipografia Națională.
- Densușianu 1887: Aron Densușianu, *Cercetări literare*, Iași, Editura Librăriei Frații Șaraga.
- Densușianu 2002: Aron Densușianu, *Literatura bolnavă*, în *** *Detractorii lui Eminescu*, I, Ediție îngrijită și prefață de Alexandru Dobrescu, Iași, Editura Junimea, p. 189–285.
- Densușianu N. 2014: Nicolae Densușianu, [„*Din Familia ne cunoșteam amândoi*], în *** *Mărturie despre Eminescu. Povestea unei vieți spusă de contemporani*, selecție, note, cronologie și prefață de Cătălin Cioabă, București, Editura Humanitas, p. 83–85.
- Dobrescu 2002: Alexandru Dobrescu, *Critici și detractori*, în *** *Detractorii lui Eminescu*, vol. I, ediție îngrijită și prefață de Alexandru Dobrescu, Iași, Editura Junimea, p. V–XLII.
- Gavriliuță 2018: Nicu Gavriliuță, *Noile religii seculare. Corectitudinea politică, tehnologiile viitorului și transumanismul*, Iași, Editura Polirom.

- Ibrăileanu 1971: G. Ibrăileanu, *Campanii*, ediție îngrijită și prefăcută de Mihai Drăgan, București.
- Lovinescu 1978: E. Lovinescu, *Scrieri*, vol. VII, *T. Maiorescu*, ediție și postfață de Eugen Simion, București, Editura Minerva.
- Maiorescu 2005: Titu Maiorescu, *Opere*, vol. I, *Critice*, ediție îngrijită, cronologie, note și comentarii de D. Vatamaniuc, studiu introductiv de Eugen Simion, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, Editura Univers Enciclopedic.
- Ornea 1966: Z. Ornea, *Junimismul. Contribuții la istoria curentului*, București, Editura pentru Literatură.
- Petrescu 1971: Camil Petrescu, *Teze și antiteze*, ediție îngrijită, prefăcută și tabel cronologic de Aurel Petrescu, București, Editura Minerva.
- Popovici 1989: D. Popovici, *Studii literare*, vol. VI, *Eminescu în critica și istoria literară românească*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- Simion 1981: Eugen Simion, *Întoarcerea autorului. Eseuri despre relația creator-operă*, București, Editura Cartea Românească.
- Simion 2005: Eugen Simion, *Studiu introductiv*, în Titu Maiorescu, *Opere*, vol. I, *Critice*, ediție îngrijită, cronologie, note și comentarii de D. Vatamaniuc, studiu introductiv de Eugen Simion, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, Editura Univers Enciclopedic, p. V–LI.
- Vianu 1973: Tudor Vianu, *Opere*, vol. III, *Scritori români*, 2, *Sinteze*, antologie și note de Matei Călinescu și Gelu Ionescu, postfață de Matei Călinescu, text stabilit de Cornelia Botez, București, Editura Minerva.
- Volovici 2017: Leon Volovici (L. V.), *Densușianu, Aron*, în *Dicționarul general al literaturii române*, vol. III: D/G, ediția a II-a revizuită, adăugită și adusă la zi, coordonator general Eugen Simion, București, Editura Muzeul Literaturii Române, p. 134–135.

A Victim of “Political Correctness” (*ante litteram*): Aron Densușianu

My approach focuses on one of the strangest cases in Romanian culture at the age of modern crystallizations: the Aron Densușianu case. As it is known, even if haunted by axiological entropisms, the second half of the 19th century is also the age of a cultural paradigm shift, thanks to «Junimea» group and to Maiorescu. It is only that A. Densușianu, a classicist spirit and a meticulous literary critic, rises against the new cultural climate, vehemently attacking its prominent figures. In Maiorescu’s wake, posterity has constantly invoked the Transylvanian teacher’s lack of literary taste, but a synoptic look at his writings reveals that this argument is secondary: Aron Densușianu is neither a petty ignorant, nor a pathetic Zoil, but a victim of “political correctness”, *ante litteram*.